

ישראל ונורמליזציה עם ערב הסעודית

יואל גוז'נסקי, אודי דקל וענת קורץ*

החתימה לכינון יחסים רשמיים עם ערב הסעודית, ובאמצעותם יצירת קואליציה אזורית של מדינות ערב המתונות בהשתתפות ישראל ובהובלת ארצות הברית, הייתה יעד של ממשלות ישראל בשני העשורים האחרונים. ממשלות ישראל לא הסתירו את רצונן בהסכם נורמליזציה עם ערב הסעודית, וחלקן פעלו בכיוון זה והובילו מאמצים לרתום את ארצות הברית [למהלך](#).

לצד הקשרים החשאיים הנמשכים בין ירושלים לריאד, בכירים ישראלים התייחסו לאורך השנים באופן חיובי לאפשרות של קשירת יחסים רשמיים בין המדינות. ראש הממשלה לשעבר [אהוד אולמרט ביטא נכונות זו כבר ב-2007](#): "אם תהיה לי ההזדמנות להיפגש עם עבדאללה מלך סעודיה, הוא יופתע מאוד לשמוע מה שיש לי לומר. אני מסתכל בחיוב רב על התפקיד הפעיל שסעודיה ממלאת במזרח התיכון כבר הרבה שנים". ראש הממשלה לשעבר [יאיר לפיד התייחס גם הוא בחיוב לנושא](#), ואמר לאחר פתיחת המרחב האווירי הסעודי לטיסות ישראליות בעקבות 'הסכמי אברהם', כי הוא "מברך את ההנהגה הסעודית על פתיחת המרחב האווירי. זהו צעד ראשון. אנחנו נמשיך לעבוד בהירות המתבקשת, למען הכלכלה הישראלית, הביטחון הישראלי ואזרחי ישראל". ראש הממשלה בנימין נתניהו [הצהיר](#) שהוא שם לו למטרה להגיע לשלום עם ערב הסעודית, [וקבע](#) בישיבה הראשונה של ממשלתו הנוכחית (29 בדצמבר 2022) את הרחבת מעגל השלום כאחד משני יעדי החוץ המרכזיים, לצד בלימת איראן בדרכה לגרעין. יתר על כן, בראיון מקיף שנתן לרשת אל-ערבייה הסעודית בדצמבר 2022 הדגיש נתניהו את הפוטנציאל הטמון ביחסים בין ישראל לערב הסעודית ואת האינטרסים המשותפים לצדדים.

לישראל עניין ברור בחיזוק הקשרים עם ערב הסעודית ובהפיכתם לגלויים, בשל היותה כיום המדינה הערבית המובילה ולאור מעמדה בעולם המוסלמי כ"שומרת המקומות הקדושים לאסלאם". אף מוערך שהסכם עם ערב הסעודית יעניק למדינות נוספות בעולם המוסלמי והערבי לגיטימציה לקשירת קשרים עם ישראל. יתר על כן, ערב הסעודית היא

* ד"ר יואל גוז'נסקי – חוקר בכיר, המכון למחקרי ביטחון לאומי
תת-אלוף (מיל') אודי דקל – חוקר בכיר, המכון למחקרי ביטחון לאומי
ד"ר ענת קורץ – חוקרת בכירה, המכון למחקרי ביטחון לאומי

הכלכלה הגדולה ביותר במזרח התיכון (אחת מ־20 הכלכלות הגדולות בעולם) ובאדמתה עתודות הנפט המוכחות הגדולות ביותר. השוק הסעודי (כ־20 מיליון אזרחים וכ־10 מיליון עובדים זרים) הוא בעל פוטנציאל משמעותי עבור חברות ישראליות בתחומים מגוונים, חלקן כבר פעילות כך או אחרת בממלכה. בשל משקלה הכלכלי והמדיני, הממלכה עשויה לסייע בהרגעת הזירה הישראלית-פלסטינית על ידי תמריצים כלכליים גם לפלסטינים, שיתרמו לייצוב רצועת עזה ולכינון שלטון שאינו חמאס בה.

זאת ועוד, לישראל ולערב הסעודית אינטרסים משותפים במרחב הערבי-סוני לשם התמודדות משופרת עם האתגרים הניצבים לפתחן, ובראשם אי-היציבות הכלכלית, האסלאם הרדיקלי וההשפעה האיראנית השלילית והתקדמותה לגרעין. בכירים סעודים מדברים בגלוי ובתכיפות על עניין בקשירת יחסים דיפלומטיים של ישראל, אולם הם חוזרים ומדגישים כי כדי לתת פומבי ליחסים יש להתקדם לקראת הסדר ישראלי-פלסטיני ומציאות של שתי מדינות. בהקשר זה, חזרתו של דונלד טראמפ לבית הלבן כנשיא ארצות הברית, לצד ההישגים הצבאיים של ישראל במלחמה שפרצה ב־7 באוקטובר 2023 ובעיקר הפגיעה הקשה בציר האזורי בהובלת איראן – כל אלה הם תשתית לקידום יחסים רשמיים, נורמליזציה, בין ישראל לערב הסעודית.

ב־7 באוקטובר 2023 קרסה באחת תפיסת הביטחון של ישראל, שהתבססה על הרתעה ודימוי של הכוח הצבאי החזק ביותר באזור. ישראל נקלעה למלחמה ממושכת בשבע זירות, נכסיותה האסטרטגית ליציבות ולשגשוג האזורי נשחקה ופחתה אמונתה כי בכוחה לגבור בעצמה על כל איום ואתגר ביטחוניים, בלי תלות בשותפים. עם זאת, ההישגים הצבאיים שצברה ישראל במהלך המלחמה חידשו את נכסיותה האזורית והם מהווים פלטפורמה לעיצוב מחודש של סביבתה האסטרטגית. שילוב מעשי בין עוצמה צבאית, מדינית וכלכלית הוא גם פלטפורמה לחזרה לנתיב הנורמליזציה עם ערב הסעודית ולכינון קואליציה אזורית ביטחונית-כלכלית של מדינות ערב המתונות וישראל, בהובלת ארצות הברית, אל מול האיום של "ציר ההתנגדות" בהובלת איראן.

ואכן, שיתוף הפעולה האזורי-ביטחוני עמד ועודנו עומד במבחן המלחמה, כולל בשיתוף פעולה מוצלח עם מדינות ערב בתחומי מודיעין, התרעה מוקדמת והגנה אווירית משולבת מפני טילים וכלי טיס בלתי מאוישים, במסגרת פיקוד המרכז האמריקאי CENTCOM. הנורמליזציה צפויה להרחיב ולהעמיק את ממדי שיתוף הפעולה האזורי לתחומים נוספים, פרט לזה הביטחוני. זאת גם משום שהיא תהיה פתח לצירוף מדינות ערב המתונות ואולי

אף מדינות מוסלמיות מחוץ למזרח התיכון למערך האזורי החדש, שישפר את מיצובה האסטרטגי של מדינת ישראל.

תשומות ותמורות פוטנציאליות

- **בזירה הפלסטינית:** תנאי סעודי ראשוני להתקדמות הוא הגעה להפסקת אש קבועה, סיום המלחמה ברצועת עזה ונסוגת כל הכוחות הישראליים. בריאד גם ירצו לראות התחייבות ישראלית להימנע מהחלת הריבונות (סיפוח) על שטחים ביהודה ושומרון וברצועת עזה. אם ערב הסעודית בשלה לנורמליזציה, סביר להניח שהיא לא תסתפק רק בהתחייבות פומבית ישראלית להימנע מסיפוח אלא תדרוש נקיטת צעדים ישראליים מעשיים לחיזוק הרשות הפלסטינית, שריאד מבקשת לראותה שולטת על שטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה, וסלילת נתיב שיוליך בעתיד להקמת מדינה פלסטינית. כתנאי למהלך מדיני מול הפלסטינים על ישראל לדרוש מערב הסעודית את ההכרה בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי ומענה לצורכי הביטחון של ישראל, ובראשם פירוז הישות הפלסטינית מיכולות צבא ומנגנון אפקטיבי לפירוק תשתיות הטרור.
- **ארצות הברית:** לישראל אינטרס בחיזוק יחסי ריאד-ווינגטון, גם משום שהם משליכים ישירות על נכונות הממלכה להתקדם בנורמליזציה עם ישראל, וכן משום שיש בהם כדי לקשור ולעגן את הנוכחות הצבאית האמריקאית במזרח התיכון על רקע הדרישה הסעודית להסכם הגנה בין המדינות. לירושלים יכולת להשפיע על ווינגטון (הבית הלבן והקונגרס) ועל ממשל טראמפ לקידום הנורמליזציה בשל דרישות מופחתות של הממשל בעניין הפלסטיני, אך גם משום שישראל תתקשה להתנגד לממשל טראמפ בהסתייגויותיה לגבי יכולות הגרעין הסעודיות. מעטפת נורמליזציה ישראלית-סעודית תסייע בוודאי לממשל טראמפ להתגבר על התנגדויות בבתי המחוקקים האמריקאיים להסכם הגנה אמריקאי-סעודי ולהסכם בעניין הגרעין שצפוי להתלוות אליו.
- **כלכלה וטכנולוגיה:** לישראל פוטנציאל השתלבות בחזון 2030 של ערב הסעודית, פרויקט הדגל של יורש העצר מוחמד בן סלמאן, בדגש על יצירת כלכלה משגשגת על בסיס המיקום הגאוגרפי הייחודי של המדינה בלב נתיב סחר גלובלי, המהווה בין מזרח למערב, ופיתוח שוק אנרגיה מגוון במטרה להתנתק מהתלות הכלכלית המוחלטת בהכנסות מהנפט. אחת היוזמות שעולות במסגרת הנורמליזציה היא הקמת שדרת תשתיות מהודו, דרך המפרץ הערבי למזרח הים התיכון ומשם לאירופה, בראשן IMEC,

עם תמורות למדינות השוכנות לאורך הנתיב כולל ירדן, מצרים וישראל. זאת ועוד, ישראל תוכל לסייע לממלכה במתן גישה לטכנולוגיות שונות, שבהן יש לה יתרון יחסי, למשל השתלבות בפיתוח עיר העתיד נאום (Neom).

• **שיתוף פעולה ביטחוני:** ישראל תתרום נחישות לפעול צבאית ולבסס מערכי הגנה נגד גורמי הציר האיראני וספילרים הפועלים נגד יציבות אזורית. שיתוף הפעולה יסייע לבלימת החתירה האיראנית להגמוניה אזורית ולפירוק פרויקט השלוחים האיראני. לשתי המדינות עניין להשתלב במערך ההגנה האזורית האזורי מפני טילים וכלי טיס בלתי מאוישים בחסות ארצות הברית. ערב הסעודית מצידה הוכחה כשותפה ביטחונית אפשרית עבור ישראל במספר הזדמנויות, למשל בהשתתפות בירוט טילים ששוגרו לישראל מאיראן באפריל ובאוקטובר 2024. ישראל גם יכולה, בכפוף להגבלות ביטחוניות, למכור לערב הסעודית טכנולוגיה ואמצעים אחרים כדי לסייע לה בגילוי וביירוט טילים וכטב"מים. למעשה, שיתוף פעולה ביטחוני בין המדינות כבר מתקיים במסגרת CENTCOM וגם בתחומים חשאיים. תחומים אפשריים לשיתוף פעולה: (1) תיאום ושיתוף מודיעין בעיקר כדי להתמודד עם איראן ושלוחיה, ארגוני טרור באזור ואסלאם קיצוני, גיבוש תמונה מודיעינית רחבה; (2) אימונים צבאיים משותפים לשיפור הכשירות הצבאית והתיאום המבצעי; (3) ביטחון ימי, הבטחת חופש השיט וקווי האספקה בים סוף מול איומים ימיים ופעילות פיראטית; (5) הגנה מפני טילים בליסטיים, טילי שיוט וכטב"מים תוקפים, גם בגילוי וגם ביירוט; (6) תיאום בתחום הגנה בסייבר והגנה על תשתיות אנרגיה, מים ותקשורת; (7) שיתוף פעולה במצבי חירום – רעידות אדמה, משברי אקלים, מגה-פיגועי טרור או משברים הומניטריים.

• **תחום הדת:** ישראל אינה יכולה להעניק לערב הסעודית השפעה במסגד אל-אקצא – הר הבית – ללא תיאום עם ממלכת ירדן, על שום הניגוד להסכם השלום ולהסדרי הסטטוס קוו עם ירדן ולמעמדה המיוחד באתר, ומחשש מפגיעה בהסכם השלום עימה. כלל לא בטוח שערב הסעודית מעוניינת בהשפעה באל-אקצא. ואולם אפשר שניתן להעלות את ערכו של מטבע זה על ידי כינון הסדרים מיוחדים בשיתוף ירדן לעליית מוסלמים לתפילה באל-אקצא (בעבר נבחנה אפשרות להקים שדה תעופה בבקעת הורקניה שבקרבת ירושלים, עבור הפלסטינים בגדה המערבית ועולי רגל בשני הכיוונים – למכה ולירושלים).

לערב הסעודית עשוי להיות תפקיד חשוב בקידום רפורמה מעמיקה ברשות הפלסטינית לשיפור המשילות, למיגור ההסתה והרדיקליות נגד ישראל ולהפסקת מימון משפחות מחבלים. הממלכה יכולה לסייע גם בכינון תהליך מדיני ישראלי-פלסטיני בגישה מולטיטרלית,

לנוכח כישלון הגישה הבילטרלית. על ישראל להסתייע בערב הסעודית לשם חיזוק הגורמים המתונים במחנה הפלסטיני, ועימם להסדיר את הזירה הפלסטינית על מנת לחסום פתח שדרכו יוכלו איראן, מחד גיסא, או האסלאם הפוליטי (טורקיה וקטר), מאידך גיסא, להיכנס ולממש את פוטנציאל ההיזק שלהן. ואולם על ישראל גם להבין כי קיים פער בין האינטרסים שלה בהקשר הסעודי ברצועת עזה לבין היכולת ובעיקר במובן המוכנות של הממלכה למלא שורת תפקידים אלו, וזאת בשל רגישויות שיש לה וחשש סעודי משקיעה בבוץ העזתי. אם כן, התמורות לישראל מן הנורמליזציה עשויות להיות רבות ומגוונות, אולם ערב הסעודית עדכנה את עמדתה אשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני. קידום הנורמליזציה נדחה גם משום שלא הושג עד כה מתווה לסיום המלחמה ברצועת עזה, להחזרת החטופים הישראלים שבשבי חמאס ולכינון גורם שלטוני ברצועת עזה שיהא אחראי לייצוב ולשיקום הרצועה. אם לפני ה-7 באוקטובר הסתפקה ריאד בהכלת הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובמאמץ למתן אותו, עתה היא דורשת מהלכים ממשיים להסדרתו, כלומר התוויית אופק מדיני ברוח חזון שתי המדינות. אלא שבניגוד לעמדה הסעודית, ממשלת ישראל הנוכחית שוללת הקמת מדינה פלסטינית וגם מתנגדת לשילוב הרשות הפלסטינית בייצוב ובשיקום רצועת עזה. אומנם ניכרת עדיין גמישות לא מבוטלת בצד הסעודי ורצון להשאיר את הדלת פתוחה למשא ומתן, אך בריאד ניכרת העדפה להסכם אמריקאי-סעודי נפרד שלא ייכלל בו רכיב נורמליזציה עם ישראל, הנתפסת, בייחוד על רקע המלחמה ברצועת עזה, באופן שלילי ביותר בדעת הקהל הערבית. נוסף על כך, מעבר למחויבות מצד ממשלת ישראל לפעול לקידום אפשרות לחידוש התהליך המדיני הישראלי-פלסטיני, פריצת דרך ביחסים בין ישראל לערב הסעודית תחייב מעורבות אמריקאית עמוקה וגיבוש הסכמות לגבי תמורות אמריקאיות לערב הסעודית, שיהיו מקובלות גם על ישראל. נושא זה הוא בעל חשיבות רבה משום שמספר דרישות של ערב הסעודית, בראשן העשרת אורניום בשטח הממלכה, מעוררות חשש רב ומוכן בישראל.

גם לנוכח האתגרים והקשיים הנוכחיים והצפויים, על מנת לנסות לפרוץ את המבוי הסתום בתהליך הנורמליזציה ולאור עמדת הממלכה בנושא הפלסטיני וראיית הרשות הפלסטינית כגורם המייצג את הפלסטינים, על ישראל לדרוש מהממלכה מעורבות, ערבויות וביטחונות סעודיים לכך שנתבי מדיני ישראל-פלסטיני יחסום את הגורמים הקיצוניים – בעיקר חמאס – ויותנה ברפורמות ברשות הפלסטינית ובדומיננטיות של הגורמים המתונים בה. ישראל תוכל לבקש מעורבות פעילה של ערב הסעודית בכינון כתובת שלטונית חדשה ברצועת עזה, ברוח התוכנית המצרית לשיקום הרצועה שאומצה על ידי הליגה הערבית במארס

2025 – מנהל טכנוקרטים מתון שאינו חמאס, שיהיה מחויב לדה־רדיקליזציה ולהפנמת משמעויותיו של האסון שחמאס המיט על תושבי הרצועה, ואשר יותיר אפשרות לשובה בבוא העת של רשות פלסטינית מתוקנת לשליטה ברצועה. על מנהל זה להישען על נוכחות של כוח משימה בין־ערבי ובינלאומי מוסכם, בגיבוי ריאד. במסגרת זו יהיה צורך להביא בחשבון אינטרסים משותפים לישראל ולערב הסעודית: פירוק חמאס מנשקו ומשלטונו; שמירה על חופש פעולה צבאי ישראלי לאכיפת הפירוז ברצועה, לסיכול ולמניעת התפתחות איומים ולעצירת הברחות הנשק, לפחות בשלבים הראשונים של יישום מתווה לשיקום רצועת עזה. נורמליזציה ישראלית־סעודית תעגן את היחסים המיוחדים עם ארצות הברית, ובמרכזם גיבוש הבנות מחודשות על בסיס הערכים המשותפים, כולל מאבק באנטישמיות וברדיקליזציה האסלאמיסטית. בין היתר תבוסס ותעמיק התמיכה האמריקאית הצבאית והמדינית בישראל, ותגובש מדיניות משותפת מול האיומים שמציבים איראן ושלוחיה באזור ומול איום הגרעין. תמורה נוספת לנורמליזציה סעודית־ישראלית צפויה בדמות חיזוק יציבות המשטר והכלכלה בירדן ובמצרים ושיתוף פעולה רב־תחומי עימן, כדי להעמיק את שורשי השלום מעבר לתחום הביטחוני.